

Подковенко Т. О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

ПРАВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

У процесі демократичної трансформації українського суспільства в ньому відбувається докорінна зміна ролі права, яке поряд з інструментальним значенням набуває рис основного ціннісного орієнтиру, однієї з фундаментальних суспільних засад. Оскільки в сучасному українському суспільстві стійкі стереотипи поваги до права, на жаль, відсутні, потрібне більш фундаментальне обґрунтування ролі права в житті людини і суспільства та відповідне орієнтування політики. Від міри адекватності такого обґрунтування залежить спрямованість і ефективність як реформування суспільства в цілому, так і здійснення правової реформи як складової частини трансформаційних процесів зокрема [1, с.1].

Сучасний період розвитку юридичної науки, зокрема філософії права, відзначається не лише переосмисленням існуючих правових концепцій, але й активним створенням цілого ряду нових підходів до праворозуміння. Як зазначає Кравець В.М., бурхливі соціальні перетворення і демократичні процеси в усіх сферах суспільного життя незалежної Української держави сприяють інтеграції різних типів праворозуміння, породжують як оновлення методологічних підходів у визначенні сутності, змісту, форм існування права, так і докорінний перегляд правових цінностей [2, с.1]. І такі тенденції у праворозумінні є досить позитивними та витребуваними часом. Саме праворозуміння є основою юридичної науки та практики. Як зазначає О.Святоцький: «Праворозуміння – це ідейний фундамент юридичної науки і практики» [3, с.9].

Саме філософія права розглядає право як соціальну цінність та визначальне благо як для кожного індивіда, так і для всього суспільства в

цілому. Адже, найвизначнішою цінністю, реалізувати яку покликане право, є існування людського суспільства і життя кожного окремого індивіда. У соціальному та особистому житті фундаментальну роль відіграють такі цінності, як свобода, рівність, справедливість, гуманізм, добро. Такі права, як право на життя, свободу, гідність, недоторканість особи, участь у політичному житті – є необхідними умовами влаштування життя людини у цивілізованому суспільстві і тому повинні бути визнані та захищені державою. У процесі здійснення політико-правової реформи в Україні не можна не бачити, що вітчизняна наука ще повільно впливає на розв'язання складних проблем сучасного суспільства, на втілення в суспільну практику своїх рекомендацій та висновків.

У зв'язку з цим в Україні останнім часом спостерігається зростаючий інтерес до філософії права, розширюється тематика філософсько-правових досліджень, акцентується увага на необхідності аналізу державно-правових явищ через призму антропоцентризму, ціннісно-орієнтаційного виміру права і держави, зорієнтованості політики в першу чергу на проблему людини. Це зумовлює не просто необхідність розширення філософсько-правових досліджень, а й потребу комплексного дослідження права як особливого феномену людського буття та його ролі в утвердженні загальнолюдських цінностей в житті.

Сьогодні загальновизнаною є тенденція змістовного урізноманітнення праворозуміння [3, с. 6]. Сучасний плюралістичний підхід до розуміння права дає можливість виокремити та розкрити ті істотні ознаки права, які є необхідними для утвердження величної ідеї «ЛЮДИНА», піднести на якісно новий рівень правовий зміст прав і свобод людини, розробити та запровадити реальний механізм їх захисту.

Множинність визначень права, які існують у юридичній літературі, залежить від багатоманітності поглядів на походження права, на джерела права, від бачення природи його зв'язків з державою, людиною, а також від того, які

сутнісні ознаки, особливості, риси права лягають в основу того чи іншого визначення, який бік його як складного суспільного феномену досліджується.

Розбіжність у визначенні права обумовлена тим, яка саме правова доктрина виступає основою такого визначення: природно-правова, нормативістська чи соціологічна. Причому це характерно як для західної, так і для вітчизняної юридичної науки.

Усвідомлення, правильне розуміння поняття та сутності права є важливим для юриспруденції в цілому. Адже від його сприйняття та розуміння трактуються всі інші правові явища – правосвідомість, правова культура, правова норма, джерела права, співвідношення права і закону, правова система, система права, тощо. А цей понятійний апарат, в свою чергу, є основою юриспруденції та виступає визначальним фактором правової політики держави, процесів правотворення та правореалізації.

Філософсько-правові дослідження відрізняються особливим підходом до розкриття сутності права і дають можливість осмислити духовно-моральний потенціал права. Це пояснюється як глибиною змісту накопичених знань про природу й сутність права, так і особливим методологічним значенням філософії права для юридичної науки та практики. Цінність звернення до філософії права стає очевидною при зверненні до доробку таких її розділів, як правова аксіологія, правова гносеологія та правова антропологія [5, с.1].

Варто відзначити, що інтерес до права як особливого регулятора суспільних відносин ніколи не послаблювався. З часу формування цивілізаційних відносин людська думка постійно працювала над осмисленням феномену права, над пізнанням його сутності та розкриттям його ролі та значення у житті суспільства. Протягом історії сформувалося багато підходів до розуміння права: одні з них є прямо протилежними, інші є близькими за змістовними, сутнісними ознаками права. Варто погодитися з твердженням видатного теоретика права Б.Кістяківського: «У жодній іншій науці немає стільки суперечливих теорій, як у науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, ніби вона тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Найбільш суттєві питання про сутність і невід’ємні

властивості права вирішуються різними представниками науки про право зовсім по-різному»[6, с.371]. Кожна з концепцій є теоретично обґрунтованою і має право на існування. В той же час реалії сучасного життя вимагають не лише теоретичного осмислення і визначення ролі права, а спрямованості на практичне закріплення і втілення усіх ціннісних змістовних характеристик права.

Процес пізнання права, його осмислення, визнання його ролі та значимості є безперервним. В кожному суспільстві правова сфера життя пронизана певними ідеями та принципами, уявленнями про добро і зло, справедливість і свободу, які формують певний світогляд і визначають конкретний тип праворозуміння. І як свідчить історичний досвід, право в різні епохи і в різних національних культурах може бути сприйманим, зрозумілим, трактованим по-різному [7, с.38]. На право, його пізнання в тій чи іншій мірі впливають найрізноманітніші чинники. Кожному праворозумінню властиві певні передумови. Це конкретні історичні, політичні, економічні, соціокультурні умови, які визначально впливають на формування світогляду, світосприйняття.

Традиційно основними конкуруючими типами праворозуміння вважаються юридичний позитивізм і теорія природного права, їх суперництво пронизує всю історію філософсько-правової думки. В той же час на сьогодні юридична наука збагатилася низкою нових філософсько-правових концепцій щодо розуміння та призначення права.

В останні десятиліття у теорії права спостерігається якісне відродження концепції природного права. Характерна особливість цього процесу полягає у тому, що сучасні представники школи природного права звертаються до такої категорії як цінність, яка проголошується центральним поняттям філософсько-правової думки. Через розкриття аксіологічного аспекту права створюється можливість до реального втілення визначальних і значимих цінностей людського життя, таких як свобода, справедливість, добро, гуманізм, формальна рівність. Сприйняття та усвідомлення кожним цінності права, тих

цінностей, якими наповнене право і які відстоює право – це безумовний шлях до утвердження правового суспільства.

Поштовхом до відродження природно-правової концепції у ХХ столітті стала концепція одного із провідних американських теоретиків права Джерома Холла. Визнаючи основою своєї теорії природно-правову концепцію, Холл в той же час намагався, об'єднавши на її базі інші школи права, створити нову філософію права – «інтегративну юриспруденцію». Інтегративна концепція, об'єднуючи існуючі концепції права, наголошує на тому, що право має бути мірою справедливості, формальної рівності та свободи, виступати дієвим регулятором суспільних відносин, максимально відповідати реаліям життя, свідомо сприйматися усіма суб'єктами права. Право не може бути застиглим, воно повинно реагувати на зміни, стимулювати розвиток тих суспільних відносин та утверджувати ті цінності, які відображають загальнолюдські інтереси.

Таким чином, сучасна наука про право характеризується розмаїттям різних типів праворозуміння, тобто наукового пізнання і пояснення права як своєрідного та відносно самостійного, цілісного системного явища духовного життя суспільства. Так як право складне і багатоаспектне явище, то і процес праворозуміння тісно пов'язаний з ним є також складним за своєю суттю та неоднозначним за своїм змістовим наповненням. В той же час аксіомою сучасного правознавства повинен бути постулат про те, що право є незаперечною цінністю людського буття. Це те, завдяки чому утверджуються такі основи цивілізації, як свобода, справедливість, гідність, ідея людини як найвищої цінності. Право виступає не лише інструментом, але й самостійною цінністю культури, яка посідає гідне місце серед інших її цінностей. Ці цінності виступають основою людського буття, визначають зміст діяльності людини, її життєстверджуючих істин.

Література:

1. Максимов С. І. Правова реальність як предмет філософського осмислення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / С. І. Максимов – Х. : 2002. – 35 с.
2. Кравець В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. М. Кравець – К. : 2003. – 16 с.
3. Рабінович П., Святоцький О. Праворозуміння – фундамент юридичної науки та практики / П. Рабінович, О. Святоцький // Право України. – 2010. – № 4. – С.4 – 9.
4. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К. : Парламентське вид-во, 1999. – 248 с.
5. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. С. Бігун – К. : 2004. – 21 с.
6. Кістяківський Б. О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». Серія «Українські мислителі». – К., 1996. – С. 371.
7. Патеї-Братасюк М.Г. Філософія права: Навчальний посібник. – Тернопіль, 2006. – 344 с.
8. Плавич В. П., Плавич С. В. Логіко-лінгвістичний аналіз праворозуміння на сучасному етапі розвитку правової науки / В.П. Плавич, С.В. Плавич // Право і лінгвістика: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції 23 – 26 вересня 2004 року. – Сімферополь, 2004. – С. 24.
9. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С.10 – 21.